

فولکلور و تاریخ کرد

اسماعیل شمس

نشر مجمع ذخائر اسلامی باهمکاری مؤسسه تاریخ علم و فرهنگ
به مناسبت اولین همایش بین المللی میراث مشترک ایران و عراق
اسفند ۱۳۹۳ ش / مارس ۲۰۱۵ م

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

سرشناسه

عنوان و نام پدیدآور

مشخصات نشر

مشخصات ظاهری

شابک

وضعیت فهرست نویسی

یادداشت

شناسه افزوده

شناسه افزوده

شماره کتابشناسی ملی

شمس، اسماعیل، ۱۳۵۴ -

فولکلور و تاریخ کرد

قم: مجمع ذخایر اسلامی: موسسه تاریخ علم و فرهنگ، ۱۳۹۳.

۲۸۳ص،، جدول.

۹۷۸-۹۶۴-۹۸۸-۸۰۳-۲

فهرای مختصر

این مدرک در آدرس <http://opac.nlai.ir> قابل دسترسی است.

مجمع ذخائر اسلامی

موسسه تاریخ علم و فرهنگ

۲۷۶۵۷۴۷

کلیه حقوق این اثر تحت قانون کپی رایت بوده و ترجمه یا چاپ تمام یا بخشی از مطالب آن و نیز درج تمام یا بخشی از آنها در ضمن بانکهای اطلاعاتی و تهیه برنامه‌های رایانه‌ای یا استفاده مطالب و تصاویر در اینترنت و دیگر ابزار و ادوات، به هر نحوی، بدون اجازه قبلی ناشر بصورت کتبی، ممنوع می‌باشد.

©MAJMA AL-DAKAAIR AL-ISLAMYYAH, 2015

All rights reserved, No part of this book may be reproduced or translated in any form, by print, internet, photo print, microfilm, CDs or any other means without written permission from the publisher

نشر مجمع ذخائر اسلامی

باهمکاری مؤسسه تاریخ علم و فرهنگ

فولکلور و تاریخ کرد

اسماعیل شمس

چاپ: ظهور / صحافی: نفیس

نشر: مجمع ذخائر اسلامی - قم

نوبت چاپ: اول - ۱۳۹۳ ش (۲۰۱۵م)

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۹۸۸-۸۰۳-۳

ارتباط با ناشر

قم: خیابان طالقانی (آذر) - کوی ۲۳ - پلاک ۱ - مجمع ذخائر اسلامی

تلفن: ۰۹۱۲ ۲۵۲ ۴۳۳۵ - ۰۹۸ ۲۵۳ ۷۷۰ ۱۱۱۹ دورنگار: +۹۸ ۲۵۳ ۷۷۱۳ ۷۴۰

نشانی پایگاههای اینترنتی:

www.zakhair.net

www.mzi.ir

info@zakhair.net

info@mzi.ir

قیمت: ۳۸.۰۰۰ تومان / ۴۵ دلار

فهرست مطالب

۱۱	پیش‌گفتار
۱۵	فصل اول: تاریخ‌نگاری کردی
۱۸	۱. تاریخ
۱۹	۲. فلسفه تاریخ («Philosophy of history»)
۱۹	۳. تاریخ‌نگاری (historiography)
۲۴	۱. کردی به مثابه زبان
۲۵	۲. کُرد در معنای مدرن قوم یا ملت
۲۵	۳. کُردی در مفهوم تاریخ‌نگاران کُردتبار
۲۶	۴. کُرد به معنای چارچوب جغرافیایی کردستان یا همه نواحی کردنشین
۲۷	۵. کُردی به معنای مردم کُرد
۳۳	کتابشناسی:
۳۷	فصل دوم: روایات شفاهی و مطالعات محلی و میدانی
۴۰	۱. جغرافیا:
۴۲	۲. فرهنگ عامه:
۴۴	۳- زبان‌شناسی و ادبیات:
۴۵	۴- علوم
۴۶	۵. آثار باستانی و قدیمی:
۴۷	۶. هنر و صنایع:
۴۹	فصل سوم: شرحی فولکلوریک بر لغات و اصطلاحات کردی
۸۹	فصل چهارم: جامعه کردی
۹۳	پیشینه تاریخی
۹۷	اقتصاد روستا
۱۰۸	سازمان طایفه‌ای
۱۱۱	فرهنگ عامه

ازدواج.....	۱۱۱
زاد و ولد.....	۱۱۵
جشن‌ها.....	۱۱۹
جشن نوروز.....	۱۱۹
جشن رمضان.....	۱۲۰
جشن قربان.....	۱۲۱
جشن ولادت پیامبر (ص) [مولود].....	۱۲۱
مراسم شب پرات.....	۱۲۱
مراسم شب معراج.....	۱۲۲
سوگواری‌ها.....	۱۲۲
تقریحات و بازی‌های محلی.....	۱۲۵
قهوه‌خانه‌ها.....	۱۲۶
گرمابه‌ها.....	۱۲۷
اماکن مقدس.....	۱۲۷
سوگندهای محلی.....	۱۲۹
برخی باورهای عامیانه.....	۱۲۹
کتابشناسی:.....	۱۳۰
جهان‌نگو.....	۱۳۱
کتابشناسی:.....	۱۳۸
خابور.....	۱۴۰
کتابشناسی:.....	۱۴۶
فصل پنجم: ادبیات شفاهی کرد.....	۱۴۹
بیت کردی.....	۱۵۱
مشخصات بیت.....	۱۵۳
بازسازی تاریخ و فرهنگ در بیت‌های کردی.....	۱۶۲
کتاب‌شناسی:.....	۱۶۶

۱۶۹.....	۲-مهر و زین
۲۱۳.....	کتابشناسی:
۲۱۴.....	۳-بالوره
۲۱۵.....	بالوره در مفهوم ترانه و آهنگ عزا
۲۱۷.....	ویژگی‌های بالوره
۲۱۹.....	محتوای بالوره‌ها
۲۲۱.....	مراحل و فرایند بالوره خوانی
۲۲۷.....	بالوره به عنوان آهنگ و آواز شاد
۲۲۹.....	کتابشناسی:
۲۳۰.....	۴-ترانه های کردی (۱)
۲۳۳.....	کتابشناسی:
۲۳۴.....	۵-ترانه های کردی (۲)
۲۳۶.....	کتابشناسی:
۲۳۷.....	۶-شاهنامه های کردی
۲۴۹.....	کتابشناسی:
۲۵۰.....	۷-قصه های عامیانه کردی
۲۵۱.....	افسانه های کردان
۲۵۷.....	تحلیل محتوایی داستان های کتاب افسانه های کردان
۲۶۰.....	افسانه‌ها و بازسازی تاریخ و فرهنگ کرد
۲۶۳.....	کتابشناسی:
۲۶۳.....	افسانه‌های کُردی
۲۶۴.....	تقسیم بندی افسانه های کردی
۲۶۷.....	مشخصات افسانه ها
۲۶۸.....	محتوای افسانه ها
۲۷۱.....	تاریخ و فرهنگ کرد در کتاب افسانه های کردی
۲۷۶.....	کتابشناسی:

۲۷۷.....	افسانه هورامان
۲۸۶.....	کتابخناسی:
۲۸۷.....	فصل ششم: آیین های سنتی و بومی
۲۹۰.....	شیوه ساخت عروس باران:
۲۹۱.....	نحوه اجرای آیین بوکه بارانه
۲۹۳.....	هیشلی میشلی [مطلع ترانه]
۳۰۲.....	جلوه های اساطیر باستانی ایران در آیین بوکه بارانه (تحلیل محتوا):
۳۰۲.....	۱. آناهیتا و بوکه بارانه
۳۰۳.....	۲. بوکه بارانه و تیشتر (تیشتر):
۳۰۵.....	۳. بوکه بارانه و ایزد مهر:
۳۰۸.....	کتابخناسی:
۳۱۱.....	فصل هفتم: زیارتگاه ها و اماکن مقدس
۳۱۵.....	مراحل اجرای مراسم عروسی پیر شالیار
۳۱۹.....	کتابخناسی:
۳۲۱.....	فصل هشتم: جشن های فصلی مناطق کردنشین (۱)
۳۳۰.....	کتابخناسی:
۳۳۱.....	جشن های فصلی مناطق کردنشین (۲)
۳۳۲.....	۱- جشن سمنویزان (سمنی)
۳۳۲.....	۲- جشن «شایی بالتدان» [شادی پرندگان]
۳۳۲.....	۳- جشن «گیا دروان» یا درو کردن علف
۳۳۲.....	۴- جشن گیلاخه
۳۳۳.....	۵- جشن «بانهمهر» [اردیهشت]
۳۳۳.....	۶- جشن روغن کرچک
۳۳۴.....	۷- جشن «خرمانان» [خرمن ها]
۳۳۶.....	۸- جشن «برینگ برینهوه» یا جشن چیدن پشم گوسفند
۳۳۶.....	۹- جشن نمک دادن به بزها و گوسفندان

- ۱۰- جشن تیرگان ۳۳۷
- ۱۱- جشن جوړو ۳۳۷
- ۱۲- جشن آب نو ۳۳۷
- ۱۳- جشن «گِل هینان و قورشیلان» (جشن تهیه گِل و گِل بازی) ۳۳۸
- ۱۴- جشن «کاور و کوران» ۳۳۸
- ۱۵- جشن کردی (عید الکردی) ۳۳۹
- ۱۶- جشن «بران تی بردان» (رها کردن گوسفند نر در میان ماده‌ها) ۳۴۰
- ۱۷- جشن «هوارتمان» (کوچ از ییلاق) ۳۴۱
- ۱۸- جشن ترخینه ۳۴۱
- ۱۹- جشن شایانه یل «شاهانه شاه» ۳۴۱
- ۲۰- جشن شب چله (یلدا) ۳۴۲
- ۲۱- جشن خضر زنده ۳۴۴
- ۲۲- جشن دیوه‌زناو ۳۴۶
- ۲۳- جشن صده پز (سده پز) ۳۴۷
- ۲۴- جشن درامزان (درگاه بزرگان) ۳۴۷
- ۲۵- کور و کاژان (کالان) ۳۴۷
- کتابشناسی: ۳۴۸
- فصل نهم: آداب و رسوم ۳۵۱
- آداب و رسوم کُزدان ۳۵۳
- کتابشناسی: ۳۶۳
- واژه چهارشنبه سوری ۳۶۴
- آیینهای چهارشنبه سوری ۳۶۶
- ۱- روشن کردن آتش: ۳۶۶
- ۲- رفتن به دشت و صحرا ۳۷۲
- ۳- رفتن به دباغخانه ۳۷۴
- ۴- فال گوش ایستادن ۳۷۵

- ۵- شال اندازی ۳۷۷
- ۶- قاشق زنی ۳۷۷
- ۷- سفال شکنی ۳۷۸
- ۸- تخم مرغ شکنی ۳۷۹
- ۹- سایر رسوم ۳۷۹
- کتابشناسی: ۳۸۱

www.ketab.ir

پیش گفتار

پرسش محوری این کتاب نسبت تاریخ کرد با فولکلور کردی و سنتهای شفاهی کردستان است. این نکته روشن است که فرهنگ کتابت در جامعه کردی بسیار دیر هنگام آغاز شد و آن گروه از نویسندگان کردتیار که دست به قلم می بردند به زبانهای عربی و فارسی می نوشتند و دغدغه ثبت تاریخ زادگاهشان را نداشتند. تقریباً تا پیش از شرفنامه کتابی درباره تاریخ کردستان نوشته نشده و به همین سبب نمی توان تصویر روشنی از تاریخ و فرهنگ مردمان کرد ارائه داد.

این که علت چنین وضعیتی چه بود و چرا کردها تاریخ خود را ننوشته اند، و آنگاه که تاریخی نوشته اند به زبان خودشان نبوده از مهم ترین سؤالات بی جواب در تاریخ و فرهنگ کرد است. پژوهشگر حق دارد بپرسد که چرا در مقاطع مختلف تاریخی و حتی این اواخر که یک حاکم سیاسی یا فرمانده نظامی با رؤسای کرد جنگیده، دهها کتاب و رساله درباره این جنگ نوشته، ولی کردها حتی یک سطر هم در باره جنگی که خود درگیر آن بوده اند، ننوشته اند؟ باید گفت توجیهاتی که از سوی برخی نویسندگان کرد مبنی بر نابودی میراث مکتوب توسط دشمنان آورده شده، هرگز نمی تواند قانع کننده باشد. این درست است که بسیاری از نسخه های خطی در گذر ایام از بین رفته اند ولی این وضعیت، خاص کردها نبوده و بسیاری ملل هم آثار مکتوبشان را از دست داده اند. نکته دیگر این است که منظور از کتابت صرفاً نوشتن با کاغذ نیست بلکه نگارش بر روی سنگ، گل نوشته، کتیبه و... را در برمی گیرد. چند هزار سال پیش آشوریان در غرب و اورارتوها در شمال اقلیم کردستان کنونی حکایت خود را بر روی الواح نوشتند و داریوش داستان حکومت خود را بر روی صخره

بیستون در منطقه کردنشین کرمانشاه نگاشت. آیا در طول این تاریخ چند هزار ساله، یک کرد پیدا نشد که داستان خود و اجداد و تبارش را به زبان مادری و همانند آشوریان و هخامنشیان و دیگر ملل دنیا روی لوحه ای یا صخره ای بنگارد که در طول زمان از بین نرود؟ برای پژوهشگر کرد کشف علت چنین پدیده ای همواره در صدر سؤالات خواهد بود. با وجود اهمیت این سوال، دغدغه نویسنده در کتاب، پاسخ تفصیلی به آن نیست، بلکه هدف طرح این پرسش است که در فقدان یک سنت مکتوب تاریخنگاری در گذشته مردم کرد، چه باید کرد؟ چگونه و به چه شیوه ای باید تاریخ کرد را بازسازی و بازنویسی کرد؟ به باور نویسنده یکی از نخستین کارها برای تحقق این هدف، ضبط و ثبت سنتهای شفاهی جامعه کردی است که از هر جهت بسیار غنی است. کمتر مردمی در خاور میانه را می توان یافت که همانند مردم کرد فرهنگ شفاهی غنی داشته باشد. از نظر جغرافیایی این مردمان در ایران غربی و بین النهرین شمالی و مرکزی یعنی ناحیه ای زندگی می کردند که بیشتر مهاجمان شرقی و غربی آرزوی تسلط بر آن را داشتند. آنچه که بعدها در تاریخ، کردستان نامیده شد در حد فاصل رشته جبال زاگرس تا کوههای حمزین و آزارات بود و رودهای پر آب دجله، فرات، سفیدرود، زربینه رود، سیمینه رود، دیاله و ... که از این کوهها سرچشمه می گرفتند در کوهپایه ها و دشتهای حاصلخیز سرازیر می شدند و جغرافیای مناسبی را برای کشاورزی، باغداری و دامداری فراهم می کردند. شواهد تاریخی نشان می دهد که سیاق معیشت مردم کرد بر این سه شیوه منطبق بود. در کمتر جایی از تاریخ می توان رد پای از تهاجمهای تاریخی توسط کردان، نظیر آنچه که اعراب، ترکان سلجوقی و تیموری و ... انجام دادند، دید. زیرا کردها آنچه را که دیگران به دنبال آن بودند یعنی آب، خاک حاصلخیز و باغ و ... داشتند و بر خوان نعمت و ثروت نشسته بودند. در طول تاریخ، مناطق کردنشین همواره معبر یا مقصد مهاجمان شرق و غرب بوده که به قصد تسلط بر این کانون ثروت، سوار بر اسب و اسلحه به دوش، دیار خود را ترک کردند. از آشوریان و جهانگشایان باستان تا اسکندر و رومیان و همه آنهايي که از غرب راهی شرق شدند تا ترکان و مغولان و تاتاران که از ترکستان و مغولستان و

تاتارستان در شرق به غرب لشکر کشیدند، یا از مناطق کردنشین گذشتند و غارت و نابود کردند و یا در آنها مستقر شده و جای بومیان را گرفتند و صاحبان اصلی این سرزمین را به مناطق دوردست کوچاندند. گذشته از آن بخشی از مناطق کردنشین در مسیر شاهراه تجاری جهان یعنی جاده ابریشم بود. از همدان تا چند صد کیلومتر مانده به بغداد همه مناطق سر این راه، کردنشین بودند و هر کس که از شرق به غرب می رفت و بر عکس، باید از آنجا می گذشت. فرهنگ شفاهی کرد این فضای تاریخی و جغرافیایی را به خوبی شرح داده و سرشار از وصف زندگی کردان از یک سو و دفاع آنان از خاک و سرزمینشان در برابر مهاجمان از سوی دیگر است. حیفم می آید که در همین ابتدا پاسخی حدس گونه و فرضیه مآب به پرسشی که ابتدا در باره چرایی فقدان فرهنگ مکتوب در میان کردها طرح کردم، ندهم.. بیشتر کتیبه ها و کتابهای نوشته شده در قدیم از زمان آشوریان تا ادوار بعدی یا شرح لشکرکشی های جهانگشایان به نواحی دیگر و مشروعیت بخشیدن به اقدامات بعدی آنان (اثبات خود و نفی دیگری) است و یا متون سیاسی و اقتصادی دولت و دیوان است. وقتی در طول تاریخ حتی یک جهانگشای کردتبار دیده نمی شود که سرزمینی دیگر را تصرف کرده باشد به شکل طبیعی کتیبه سازی و کتاب سازی در وصف آن موضوعیت نداشته است. گذشته از آن کردها در درون جغرافیای خودشان دارای دولت و دیوان نبوده و مشغول دامداری، کشاورزی و باغداری یا دفاع مداوم از خاک خود در برابر مهاجمان بودند و این سیاق معیشت لا اقل در درون جامعه خودشان، نیاز به اثبات و نفی و ضرورت یا فرصت نوشتن را به آنان القا نمی کرد. زیرا آن گروه از کردها که از این سیاق معیشت جدا شده و برای کسب قدرت یا در جستجوی علم راهی شهرها و مراکز علمی و سیاسی می شدند، حداقل در عصر اسلامی، به حاکمان و دیوانیان یا مفسران، محدثان، فیلسوفان و دانشمندان برجسته ای تبدیل شدند که البته به رسم زمان و ضرورت مکان به عربی و فارسی می نوشتند. چنانکه گفته شد این پاسخ مختصر تنها یک حدس و گمان است و تفصیل و تأیید یا نفی آن نیازمند انجام پژوهش دقیق و گسترده ای است. آنچه که فعلا در این کتاب ارائه می شود، راهکارها و شیوه

نامه هایی است که به کمک آنها می توان فرهنگ شفاهی کرد را به شکلی موسع جمع آوری کرد. علاوه بر آن در فصلهای مختلف کتاب ، نشان داده شده که چگونه می توان به کمک بیتها یا بالوره ها و.. به بازسازی تاریخ کرد پرداخت. همچنین بیشتر این نوشته ها نزدیکی فرهنگی مردم کرد را با تاریخ و تمدن آریایی و ایرانی نشان می دهند. نویسنده امیدوار است این کتاب ، بتواند پژوهشگران کرد را تشویق نماید که به این مهم همت کنند و اجازه ندهند سنتهای شفاهی و ده تبع آن تاریخ کهن سرزمینشان فراموش شود.

www.ketab.ir